

Ранко Бугарски

КАКО СЕ РАЂАЈУ СУФИКСИ: ГРАМАТИКАЛИЗАЦИЈА У СРПСКОМ ЖАРГОНУ

Предмет разматрања је један број суфикса који се претежно или искључиво јављају у актуелном српском жаргону. Поставља се хипотеза да неки од њих настају лексикализацијом првобитних стилских варијација, што води граматикализацији завршних формалних сегмената. При томе нови жаргонски суфикс понекад израста на подлози постојећег стандарднојезичког настанка (нпр. *-ица*, *-ањаиц*, *-ањица* према *-ица*, *-аиац*, *-аџија*).

Кључне речи: српски језик, жаргон, суфикси, стилске варијације, лексикализација, граматикализација.

1. Наслов овог рада може да изазове одређене недоумице. Наиме, све до своје последње речи он би нормално упућивао на класичну дијахронијску расправу, па макар и нужно спекулативног карактера, о настанку и развоју суфикса. И да се на његовом крају наводи српски *језик*, то би ваљда било и једино легитимно тумачење наслова. Међутим, ту се помиње српски *жаргон* – а како је жаргон по својој природи прикраћен у дијахронијској димензији, ова околност намеће реинтерпретацију целине наслова. Укратко, текст који следи нема озбиљних дијахронијских претензија, за што би била потребна посебна и подробнија истраживања. Ту се заправо нуди суштински апстрактна и ахронијска слика могућих односа и догађаја у укупном творбеном и лексичком систему језика. Према томе, развојну линију која ће бити постулирана треба разумети као теоријску конструкцију са могућим емпиријским утемељењем, пре него као потврђену историјску реконструкцију.

2. Сама расправа инспирисана је ауторовим вишегодишњим истраживањем неких аспеката актуелног српског жаргона, пре свега на подручју именичке творбе. Опште полазиште целог овог пројекта јесте да је жаргон језик у малом – то јест, да се у њему, захваљујући његовим

особеностима у поређењу са стандардизованим језичким варијететима, често могу лакше уочити и пратити појаве и промене које су иначе својствене целини датог језика, али се тамо теже региструју управо због притиска конвенцијом задатих норми. Стога верујемо да је жаргон, премда по правилу потцеђен ако не и презрен језички тип, вредан систематског научног проучавања. Примери који ће бити дати у наставку, а делимично и на њима засноване анализе, потичу из обимног корпуса суфиксално грађених именичких жаргонизама, представљеног и вишестрано коментарисаног у нашој књизи о жаргону (Bugarски 2006а).

3. Најпре ћемо се позабавити суфиксом *-ица*, за који би се могло претпоставити да је само стилска варијанта ненаглашеног и неутралног суфикса *-ица*, изузетно продуктивног у стандардном језику у функцији извођења деминутива, именица женског рода и др. (у основи га тако третира и Клајн 2003: 115). Међутим, продужени и наглашени облик *-ица* налази се у свега неколико неутралних стандардних речи као *Врбица*, *убица*, *ђурђица*, *љубичица*, а уз то у ретким и већ застарелим подругливним изведеницама типа *писарица*, *капларица*, *пандурица* које на истом месту наводи Клајн. Има и мањи број парова где је прва алтернатива необележена а друга афективна: *кафаница/кафаница*, *сланиница/сланиница*, *напричица/напричица*, *ракијица/ракијица* – али уз напомену да су у сличним дублетима *кафичица/кафичица*, *цигарица/цигарица*, те нпр. у *курвичица/курвичица*, немаркирани чланови сумњиви ако већ не и немогући, док су њихови маркирани парњаци беспрекорни. Но како год то било, овде смо још увек у домену стилских варијација.

С друге стране, може се открити и понека семантичка опозиција – изузетно унутар језичког стандарда: *врбица* (мала врба)/*Врбица* (празник), а ту и тамо између стандарда и жаргона: *мајсторица* или *мајсторица* (жена мајстор; мајсторова жена)/*мајсторица* (одлучујуће разигравање у спортском такмичењу) – овде ипак уз ограду да се у последње време и у овом другом значењу може чути облик *мајсторица*. Такође *кошарица* (мала кошара)/*кошарица* (кошарка), *киселица* (разне киселе ствари)/*киселица* (обично кисела вода) те евентуално *суперица* (супер категорија у боксу и сл.)/*суперица* (нешто одлично, суперишка).

У следећој категорији налазимо несумњиво потврђене облике на *-ица*: *стоперица* (путовање ауто стопом), *шмекерица* (шмек), *шустерица* (шустер мат), *кичерица* (нешто кичасто), наспрам којих би облици на *-ица* могли да означавају смао женског стопера, шмекера, шустера и кичера (и то у хрватском, јер би у српском наставак пре био *-ка*).

Најзад, и по нашем мишљењу пресудно, забележили смо дванаест махом новијих жаргонских речи на *-ица* које напросто немају никакву,

ни потврђену ни могућу, алтернативу на *-ица*. То су *покерџица* (покер), *ексерџица* (дрога екстази), *зицерџица* („зицер” у кошарци), *фудбалџица* (фудбал), *бункерџица* (бункер у фудбалу), *шлајмарџица* (испљувак), *кешерџица* (готов новац), *лаганиџица* (лака музика; лаган ход и сл.), *џезерџица* (џез музика), *сигурџица* (нешто сигурно), *шамарџица* (шамар), *шприцерџица* (шприцер). – Својеврсну „побочну” потврду аутономије наставка *-ица* представљају афективно продужена имена као *Мићунџица* од Мићун, која могу да буду само овако акцентована.

На овај начин постројен аутентични језички материјал даје повода за следећи закључак. За разлику од конвенционалног схватања, заснованог на посматрању искључиво стандардног језика, по коме је *-ица* само стилска варијанта суфикса *-ица*, укључивање жаргонске лексике недвосмислено показује да су такве почетне варијације до данас уродиле засебним, иако пореклом сродним и формално сличним, суфиксом *-ица*. (За нешто шире разматрање, изван нашег тренутног контекста, в. Bugarski 2006a: 117–121).

4. Сада ћемо се осврнути на суфиксални пар *-џица/-џица*, махом афективну и жаргонски осенчену алтернативу за стандардно неутрално извођење наставком *-ње*. Изведенице на *-џица* честе су у стандардном језику, а у жаргону се јављају спорадично, и то у два вида. У једном броју примера овај суфикс наступа самостално, тј. без алтернативе: *петљаџица* (неспретњаковић), *ћоранаџица* (спавање), *кркљанаџица* (гужва), *брисанаџица* (бежање), *пишанаџица* (мокрење), *шљаканаџица* (посао; рад), *фолијанаџица* (фолирање). А у неколико случајева он се јавља у алтернацији са обликом *-џица*, у језичком стандарду практично непознатим (који отуда Клајн 2003 и не региструје): *причанаџица/причањаџица* (причање), *спаванаџица/спаванаџица* (спавање), *клопанаџица/клопањаџица* (јело), *гужванаџица/гужвањаџица* (гужва), *игранаџица/играњаџица* (игранка). Међутим, ми смо забележили и петнаестак жаргонизама на *-џица* без алтернативе на *-џица*: *шетањаџица* (шетња), *звездањаџица* (ноћ), *пумпањаџица* (срце), *брзањаџица* (брза мелодија), *чукањаџица* (саобраћајна незгода), *кркањаџица* (преобилно јело), *џугањаџица* (испијање алкохола), *тутањаџица* (бежање), *купањаџица* (купање), *сунчањаџица* (сунчање), *смрзањаџица* (смрзавање), *утрпањаџица* (утрпавање), *снифањаџица* (ушмркавање дроге), *вриштањаџица* (дречав џемпер). При томе наша грађа садржи само један пример семантичке опозиције: *рибанаџица* (женски тоалет)/*рибањаџица* (рибање у касарни; грдња) – уз додатну напомену да првонаведени облик постоји и у стандардном језику, у значењу „танко нарезан кисели купус”.

Овде би закључак могао бити да „умекшавање”, тј. палатализација назала *n* у *њ* увећава афективну вредност наставка, најпре у оквиру стилских варијација али потом, и у осетно већој мери, и самостално, дакле

аутономно. Утолико бисмо и овде имали пред собом појаву аналогну претходно констатованој, где из варијантних комбинација израћа нови суфикс.

5. У свему битном, укључујући – што је посебно занимљиво – и број примера у одговарајућим категоријама – упадљиво паралелан пар чине *-аџија* и *-аџија*. И овде је први члан врло чест у стандардном језику, док је у жаргонској употреби доста редак: *претумбаџија*, *занимаџија*, *згодација*, *сигураџија*, *оскудаџија*, *замајаџија*, *пандураџија* (полиџија). И опет има неколико унутаржаргонских дублета: *уживаџија/уживанџија*, *швалераџија/швалеранџија*, *измотаџија/измотанџија*, *забушаџија/забушанџија*, *незгодација/незгоданџија*. И, још једном, петнаестак речи само на *-аџија*: *крканџија*, *ждеранџија*, *удваранџија*, *ватанџија*, *јебанџија*, *зезанџија*, *зафрканиџија*, *завитланџија*, *зајебанџија*, *замешанџија*, *изврданџија*, *фолиранџија*, *смутљанџија*, *варанџија*, *преваранџија*. Као и код претходног пара, реч је најчешће о алтернативама стандардном извођењу глаголских именица на *-ње*, с тим што се овде чини да убацивање назала иза наглашеног вокала појачава жаргонски квалитет наставка и тако можда доприноси његовом осамостаљивању. У сваком случају, изложена грађа допушта могућност третирања облика *-аџија* као засебног суфикса, који има и стандардну употребу али само сасвим маргинално у овде релевантном значењу неког интензивног дешавања. Дакле, у суштини исто као код пара *-аџија/-аџија!*

6. Новија жаргонска творба пружа веродостојан материјал за илустрацију и неких других могућности издвајања и осамостаљивања суфикса, без почетне стилске варијације – колико год неки од њих могли бити са нормативног становишта проблематични, екстремни, па и апсурдни. Следи кратак осврт на неколико таквих (већи број њих сажето наводимо у раду под Бугарски 20066).

Завршетак *-ус* у самом латинском није имао суфиксалан статус, будући просто граматичка ознака мушког рода, али се нарочито преко стручне терминологије у разним језицима осамосталио у тој улози, да би последњих година оживео, и тај статус подвукао, управо у српском жаргону. Ми смо прикупили близу тридесет жаргонизама као *типус* (тип), *клошус* (клошар), *дрнус* (ситан лопов), *клентус* (клентоман), *физикус* (физички радник), *чобус* (чобан, тј. примитивац), *имбус* (имбецил), *шизофренијус* (шизофреничар), *динус* (динар), *рођус* (рођендан), *Шипус* (Шиптар) итд. С обзиром на историјат наставка, ово би био пример уобличавања једног суфикса путем жаргонске прераде већ постојећег језичког материјала.

Слично је и са шпанским суфиксом *-ос*. Неколико његових појава на крају стандардних позајмљеница (*командос*, *цигарилос*, *тупамарос*...) тешко би га квалификовале као суфикс српског језика. Али у жаргону се он показује изузетно продуктивним (са око 140 примера у нашој грађи). Ту он – као, углавном, и суфикс *-ус*, са којим се неретко преклапа – по правилу делује у правцу хуморне неутрализације или пак елевације негативне експресивности основа: *алкос*, *наркос*, *трипос*, *клептос*, *кримос*, *пензос*, *декинтос*, *ћелос*, *крзос*, *шмоклџос*, *мофос*, *крелос*, *Цигос* итд. Према томе, један наставак практично непостојећи у границама језичког стандарда и те како је жив и активан у жаргону.

Забаван је случај квазисуфикса *-оје*, „скинутог” с краја личних имена која је жаргон преобразио у опште именице: *радоје* (радио уређај), *видоје* (видео рикордер), *спасоје* (даљински ТВ управљач), *средоје* (пенис). Но тиме се он није задовољио, него је ту линију наставио и без имена у основи, чиме се наставак осамосталио: *сисоје* (наивко), *мрсоје* (гњава-тор), *смрдоје* (простак), *китоје* (глупак), *кресоје* (макро; жиголо), *дудлоје* (хомосексуалац), чак *пукоје* (лудак – сажимањем од Пукао је), и, сасвим неочекивано, *птицоје* (птичји грип)!

Поменућемо још само „варварски” формант *-ензи*, коме би иначе мало ко озбиљно признао суфиксални статус. Склепан од немачког наставка за инфинитив и немачке заменице 2. лица учтиве једнине, а по моделу вероватног прототипа *цалензи* (новац – од нем. *zahlen Sie* 'платите'), он је породило двадесетак чудних и стилских изразито маркираних твореница као *Швабензи* (Немачка), *кркензи* (обилато јело), *шљо-кензи* (алкохолисање), *цркензи* (квар мотора), *чукензи* (судар), *цвикензи* (страх), *цмокензи* (пољубац), *жвакензи* (жвака), *пљугензи* (цигарета), *шмекензи* (шмекер), *фркензи* (фрка) итд. Шта год ми мислили о вредности или трајности оваквих креација, оне су са чисто творбеног аспекта релевантне за нашу тему јер показују како жаргон такорећи ни из чега уме да створи формант који функционише као суфикс.

7. Одабрани творбени материјал који смо укратко представили разноврстан је по пореклу, продуктивности, семантичким и стилским вредностима. Оно што га ипак обједињује може се закључно сажети како следи. Стилске варијације између стандарда и жаргона или пак унутар самог жаргона, тамо где их има (в. одељке 3–5 горе), подложне су пуној лексикализацији, понекад путем семантичких опозиција. У том процесу долази до својеврсне граматикализације завршних формалних сегмената, чији су резултат нови суфикси који се развијају на подлози постојећих стандарднојезичких или већ жаргонизованих наставака. Тако обликовани, они се додају новим основама, производећи додатне жар-

гонске лексеме. А ако нема претходних стилских варијација (в. одељак б), та почетна етапа се дакако не активира али даљи пут остаје у општим цртама исти. Цела путања може се шематски замислити као кретање од стила преко семантике и лексикона до граматике и отуда повратно до лексикона, тј. до нове тако омогућене творбе.

На крају истакнимо још једном да је овакво размишљање омогућено управо тиме што смо тежиште ставили на жаргонску лексику, откривајући ту могућности које би остале изван видокруга при једном конвенционалнијем приступу анализи лексичких јединица стандардног језика. При томе ваља имати у виду да наши налази начелно ипак не важе искључиво за кратковеки жаргон: појединачни жаргонизми долазе и пролазе, али једном учвршћени творбени механизми остају на располагању целини језика. Јер, не заборавимо: жаргон није злоћудна израслина на здравом телу „правом” језика него је, виђен лингвистичким а не пуристичким очима – језик у малом!

ЛИТЕРАТУРА

- Bugarski, Ranko 2006a: *Žargon – lingvistička studija*. Drugo, prerađeno i prošireno izdanje, Beograd: Biblioteka XX vek.
- Bugarski, Ranko 2006b: Neki neobični sufiksi u srpskom žargonu. U: *Jezikovna predanost – Akademiku prof. dr Jožetu Toporišiču ob 80-letnici* (ur. M. Jesenšek, Z. Zovko), Zora 44, Maribor: Slavistično društvo, Ljubljana: SAZU, 492–496.
- Клајн, Иван 2003: *Творба речи у савременом српском језику. Други део: Суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ, Нови Сад: Матица српска.

Ranko Bugarski

HOW SUFFIXES ARE BORN: GRAMMATICALISATION IN SERBIAN SLANG

Summary

The topic under discussion in a selection of suffixes which appear prodominantly or exclusively in current Serbian slang. The hypothesis is offered that some of them emerge as a result of the lexicalisation of the original stylistic

variation, occasionally involving semantic oppositions, which leads to the grammaticalisation of final formal segments. In this process a new slang suffix may be formed on the basis of an existing standard-language one (e. g. *-ica*, *-ánjac*, *-àncija* as against *-ica*, *-ânac*, *-âcija*).

Also exemplified and briefly discussed in this context are the unusual suffixes/suffixoids *-us*, *-os*, *-oje* and *-enzi*.

Key words: Serbian language, slang, suffixes, stylistic variation, lexicalisation, grammaticalisation.